

АД ІНСТЫТУТА БЕЛАРУСКАЙ КУЛЬТУРЫ ДА НАЦЫЯНАЛЬнай
АКАДЭМІІ НАВУК БЕЛАРУСІ. МАЛАВЯДОМЫЯ СТАРОНКІ
(Наука і іннавацыі. 2018, август. С.4-10.)

Аналізуючы гісторыю развіцця беларускай навукі і культуры ў першай палове ХХ стагоддзя, пераважная большасць даследчыкаў акцэнтуюць увагу на дзейнасці Інстытута беларускай культуры – вышэйшай шматгаліновай навукова-даследчай установы БССР.

22 гады назад беларускі гісторык У.М.Міхнюк вызначыў тэрмін яго дзеяння 1922-1929 гадамі [1].

З гэтым цяжка згадзіцца, калі нагадаць, што 13 кастрычніка 1928 года пастановай ЦВК і СНК БССР Інбелкульт быў рэарганізаваны ў Беларускаю акадэмію навук.

У 1993 годзе рэдакцыйная калегія кнігі “Інстытут беларускай культуры” ў складзе М.А.Барысевіча, І.Я.Навуменкі, М.П.Касцюка, М.В.Біча, М.У.Токарава назвала Інстытут беларускай культуры “першай навуковай установай Беларускай ССР”[2]

Аўтару гэтых радкоў не верыцца, што прайшло 46 гадоў пасля выхаду ў свет яго артыкула “Першыя крокі” у лютаўскім (№2) нумары часопіса “Польмя” за 1972 год, які быў прысвечаны 50-годдзю ўтварэння Інстытута беларускай культуры. На вялікі жаль, стваральнікі і кіраўнікі Інбелкульту С.М.Некрашэвіч і У.М.Ігнатоўскі да таго часу былі яшчэ не рэабілітаваны. Між іншым, амаль усе наступных даследчыкі гэтай тэмы нават не ўпаміналі аб гэтым артыкуле, пры напісанні якога аўтар, акрамя выкарыстання шматлікіх крыніц, у тым ліку архіваў, кансультыраваўся з акадэмікам АН БССР Кандратам Крапівой і адным з першых акадэмікаў Беларускай акадэміі навук Гаўрылам Гарэцкім (які, дарэчы, быў правадзейным членам Інстытута беларускай культуры і прымаў актыўны ўдзел у яго дзейнасці).

Толькі два беларускіх даследчыкі аказаліся аб’ектыўнымі і падкрэслілі:

“У 1970-я – пачатку 1980-х гадоў у перыядычным друку з’явіўся шэраг артыкулаў (Г.І.Гарэцкі, У.У.Грамовіч, Э.Р.Юфе, У.М.Міхнюк, У.А.Палуян, М.У.Токараў), у якіх дадзена станоўчая ацэнка працы Інстытута”[3]

Сёння кагорта даследчыкаў гісторыі Інбелкульту налічвае некалькі дзесяткаў чалавек. Дастаткова толькі назваць імяны В.А.Палуяна, У.М.Міхнюка, П.Ц.Петрыкава, М.У.Токарава, В.У.Скалабана, І.І.Шаўчука, Г.У.Карзенка.

Нягледзячы на значную апублікаваную літаратуру па дадзенай праблеме, да сённяшняга часу існуе нямала малавядомых старонак гісторыі Інбелкульту. Так, шэсць гадоў назад беларускія гісторыкі І.Шаўчук і Г.Карзенка адзначалі:

“Але, нягледзячы на значную гістарыяграфію, усё ж застаюцца пытанні, якія патрабуюць, на наш погляд, шчыльнейшай увагі. Гэта тычыцца, у прыватнасці, часу фактычнага стварэння ўстановы і яе колькаснага складу, юрыдычных падставаў, якія рэгулявалі яе дзейнасць, і інш.”[4]

Пагэтаму аўтар гэтых радкоў, аналізуючы малавядомыя старонкі яго гісторыі, акцэнтаваў увагу на сам працэс пераўтварэння Інстытута беларускай культуры ў Беларускаю акадэмію навук, які пачаўся ў 1921 годзе і закончыўся 1 студзеня 1929 года.

Безумоўна, што станаўленне і развіццё савецкай навукі ў Беларускай ССР з’яўлялася складанай і вострай праблемай. Аднаўленне дзейнасці Горацкага сельскагаспадарчага інстытута ў 1919 годзе і адчыненне ў 1921 годзе Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта стваралі базу для далейшага росту навуковага патэнцыялу рэспублікі.

Першыя крокі ў справе стварэння навукова-даследчага цэнтра, які б аб’ядноўваў нешматлікія ў той час навуковыя і культурныя сілы Беларускай ССР былі зроблены ў 1921 годзе, але значна раней чым быў адкрыт БДУ.

На першым месце тады было развіццё культуры, а не навукі. Так, 23 студзеня 1921 года пытанне аб стварэнні Інстытута, які б займаўся вывучэннем беларускай

культуры, абмяркоўвалася на нарадзе “працаўнікоў асветы і культурных працаўнікоў” пры Народным Камісарыяце асветы Сацыялістчнай Савецкай Рэспублікі Беларусь (ССРБ), скліканай па ініцыятыве С.М.Некрасэвіча. Менавіта на гэтай нарадзе, а не на 2-й сесіі Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта ў лютым 1921 года, як адзначаеца амаль ва ўсёй афіцыйнай літаратуры, была створана камісія па выпрацоўцы статута Інстытута беларускай культуры на чале з рэдактарам газеты “Савецкая Беларусь” З.Ф.Жылуновічам.

Прывядзем радкі з інфармацыі “Інстытут беларускай культуры” у газеце “Савецкая Беларусь”:

“Услед за гэтым быў прачытаны пэўны даклад т.Некрасэвіча аб патрэбе даць выхад няспелай і паглыбляючай беларускай культуры...У канцы дакладчык прачытаў план дзеяў маючаму быць беларускім культурным цэнтрам, які павінен кіраваць усёй культурнай працай на Беларусі, а таксама весці работу па пашырэнню і ахове беларускай культуры...

Для далейшага распрацавання плана работы па заснаванні Інстытута беларускай культуры выбрана камісія з сабраўшыхся ў ліку сямі чалавек: тт.С.Некрасэвіча, Купалы, Бялькевіча, Жылуновіча і Бадуновой і да іх двух кандыдатаў: Родзевіча і Дземідовіча.

Зборам (нарадай-Э.І.) вынесена пажаданне кааптаваць у камісію тт.Булата і Лёсіка і прыняць да ведама па мажлівасці ўсім спачувачым справе адраджэння беларускай культуры”[5]

Між іншым, мала каму вядома, што Інстытут беларускай культуры спачатку меркавалі адкрыць пры Беларускім дзяржаўным універсітэце.

У фондах Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь захоўваецца цікавы і каштоўны дакумент. Гэта пратакол № 8 сходу Калегіі навукова-літаратурнага аддзелу Народнага камісарыята асветы ад 29 мая 1921 года. Прывядзем яго тэкст:

“Былі прысутнымі: З.Жылуновіч, С.Некрасэвіч, Я.Луцэвіч, К.Міцкевіч і Я.Дыла. Старшыня З.Жылуновіч. Пісар: Я.Дыла...

7) Разглядалі: Інбелкульт.

Пастанавілі: Выходзячы з таго, што Інбелкульт, пасколькі ён будзе пабудаваны пры Дзярж[аўным] універсітэце – расадніку чыста расейскай культуры, ні ў якім выпадку не будзе беларускай інстытуцыяй і прытым чыста акадэмічнай арганізацыяй, тады як маладой беларускай культуры патрэбен Інбелкульт як творчая ініцыятыўная лабараторыя беларускай культуры – прызнаць, што Інбелкульт павінен быць адчынены як найхутчэй і ніяк пры універсітэце, а як самастойная пры Наркамасвеце інстытуцыя, злучаючая ўсе творчыя белар. навук. літарат. і мастацкія сілы.

Лічыць патрэбным канчаткова рэдагаваць статут Інбелкульту з тым, што ён павінен за тым быць паданым на зацвярджэнне дзяржаўных інстанцый.

Для рэалізацыі ўсёй гэтай працы выбрана камісія з 3 асоб: Дылы, Коласа і Чаржынскага.

Арыгінал падпісалі:

Старшыня

Жылуновіч

Пісар

Я.Дыла” [6]

Праект статута, які выпрацавала камісія пад кіраўніцтвам З.Ф.Жылуновіча, “адводзіў толькі шырокае месца культурна-грамадскім пытанням, надаючы такім чынам, Інбелкульту характар больш грамадскай, чым навукова-даследаванай установы”[7].

Побач з выпрацоўкай праекта статута Інстытута беларускай культуры камісіяй Мінска, прафесар Маскоўскага ўніверсітэта, кіраўнік Галоўнага архіўнага ўпраўлення РСФСР, будучы рэктар Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта У.І.Пічэта ў Маскве апрацоўвае праект статута Інбелкульту па тыпе навукова-даследчых інстытутаў [8]

У чэрвені 1921 года для канчатковай выпрацоўкі статута Інстытута беларускай культуры была створана камісія ў складзе акадэміка Я.Ф.Карскага, Я.Л.Дылы і

С.М.Некрашэвіча. Да лістапада 1921 года яна распрацавала статут Інстытута беларускай культуры, які аб'яднаў абодва прынцыпы развіцця ІБК – і як навукова-даследчай, і як культурна-грамадскай установы [9]

Менавіта ў чэрвені 1921 года пры Народным камісарыяце асветы ствараецца Акадэмічны цэнтр, адной з задач каторага было кіраўніцтва ўстановамі, якія маюць за мэту навуковую работу, запрашэнне ў Беларусь на працу знакамітых вучоных – беларусаў і ўраджэнцаў Беларусі і падрыхтоўка ўласных навуковых сіл.

У Дзяржаўным архіве Расійскай Федэрацыі захоўваецца ліст Наркамасветы БССР у Акадэміцэнтр Наркамасветы РСФСР з просьбай аб уключэнні ў план натуральнага забяспячэння на 1922 год ад 8 сакавіка 1922 года. У ім ёсць такія радкі:

“2.Институт белорусской культуры; штат 54 человека.

Институт белорусской культуры является высшим учёным учреждением Белоруссии, организованным по типу исследовательских институтов РСФСР с небольшими местными отклонениями...»[10]

У сувязі з гэтым трэба адзначыць, што многімі даследчыкамі да сённяшняга дня недаацэньваецца роля прафесара У.І.Пічэты ў стварэнні і дзейнасці Інстытута беларускай культуры. Даўно настаў час выразна падкрэсліць, што пры прыняцці канчатковага варыянта статута Інбелкульта ў першую чаргу ажыццявілася ідэя і праект статута ІБК, якія ўвесь час прапаноўваў Уладзімір Іванавіч Пічэта – развіццё Інстытута беларускай культуры ў першую чаргу як навукова-даследчай установы ССРБ.

Цяпер адносна часу ўтварэння Інстытута беларускай культуры. Аўтар гэтых радкоў - адзін з нямногіх беларускіх даследчыкаў, які вывучае гісторыю Інбелкульта амаль паўстагоддзя - з 1969 года. Калі ён працаваў над артыкулам для часопіса “Польмя” у 1971 годзе, то сустракаў у розных крыніцах, у тым ліку і ў архіўных, такія часы і даты адкрыцця Інбелкульта: 1 верасня 1921 года (арганізуецца-Э.І.), кастрычнік 1921 года, лістапад 1921 года, снежань 1921 года, 28-30 студзеня 1922 года, 29 студзеня 1922 года, 30 студзеня 1922 года, 1 лютага, 1922 года, 20 лютага 1922 года, 20 сакавіка 1922 года. Пагэтам, у сваім артыкуле “Першыя крокі”(1972) аўтар гэтых радкоў не акцэнтаваў увагу на час адкрыцця Інстытута беларускай культуры.

Будучыя даследчыкі гісторыі Інбелкульта не павінны забываць, што 23 лістапада 1921 года камісія па штатах пры Наркампрацы зацвердзіла штат Інстытута беларускай культуры ў колькасці 45 чалавек.

Нельга не згадзіцца з наступнай высновай беларускіх гісторыкаў І.Шаўчука і Г.Карзенкі:

“Такім чынам, Інбелкульт пачынае сваё фактычнае існаванне восенню 1921 г.”

[11]

У той жа час важна падкрэсліць, што першы агульны сход супрацоўнікаў Інбелкульта адбыўся 30 студзеня 1922 года, аб чым сведчыць пратакол №1. На думку П.Ц.Петрыкава, М.У.Токарава і М.І.Галенчыка, менавіта з гэтай даты і пачалася практычная дзейнасць Інстытута беларускай культуры [12]

Ну, а як жа тады растлумачыць наяўнасць такога архіўнага дакумента як справаздача аб дзейнасці Акадэміцэнтра Наркамасветы БССР з 1 да 7 лютага 1922 года ад 8 лютага 1922 года?

“С 1 февраля 1922 г. конструкция Акад. цэнтра значительно изменилась к следующим институциям:

1)Институт белорусской культуры, 2.Научно-литературная коллегия, 3) Белорусский государственный музей, 4)Бел. архив, 5) Еврейская историческая комиссия и)б Белорусская гос. библиотека.

Деятельность вышеуказанных институций за указанный период свелась к следующему.

1) Институт белорусской культуры на 4-х общ[их] собраниях произвёл выборы своих научных сотрудников, разбился на секции и наметил подробный план

деятельности на 1-е полугодие 1922 г. Создана комиссия по устройству торжественного заседания по поводу открытия деят[ельности] Инбелкульта. Открытие имеет быть 20 февраля с.г...

Уч[ёный] секр[етарь]

Ак[адемического] ц[ентра]

Гутковский»[13]

Даследчыкаў часу адкрыцця Інстытута беларускай культуры прымушаюць задумацца наступныя радкі віншавання Расійскай акадэміі навук аж... ад 24 красавіка 1922 года:

“Российская академия наук горячо приветствует открытие Института белорусской культуры...”[14]

Добра памятаю, што ў свой час выдавецтва “Беларуская Савецкая Энцыклапедыя” у пятым томе “Беларускай Савецкай Энцыклапедыі” (Мінск, 1972) вызначыла датай заснавання ІБК 30 студзеня 1922 года па прапанове акадэміка Гаўрылы Іванавіча Гарэцкага.

У той жа час, калі шчыра прызнацца, мы, хутчэй за ўсё, ніколі не даведаемся са стопрацэнтнай дакладнасцю, дату заснавання Інстытута беларускай культуры.

1 лютага 1921 года ў сістэме Наркамасветы была створана Навукова-тэрміналагічная камісія з 15 чалавек. За ўвесь час свайго існавання гэта камісія разгледзела і прыняла да 3 тысяч тэрмінаў[15]

За час з 1922-га па 1930-ы год тэрміналагічнымі камісіямі былі створаны і выдадзены спецыяльныя слоўнікі па 24 галінах навукі [16]

З вясны 1924 года пачалася кампанія па рэарганізацыі Інстытута беларускай культуры. На агульным сходзе Інбелкульта ад 26 сакавіка 1924 года пастанавілі:

а) Пашырыць дзейнасць Інбелкульта шляхам адкрыцця новых секцый і ўвода новых членаў у Інбелкульт.

б) Арганізацыю новых 7 секцый даручыць наступным членам ІБК:

1.Этнаграфіі і геаграфіі - -Азбукіну

2.Літаратур[на]-мастацкай -Дылу

3.Праўнай -Гуткоўскаму

4.Гісторыка-археал[агічнай] . - Друшчыцу

5.Педагагіч[най] - Сушынскаму

6.Медыч[на]-ветэр[ынарнай] -Цвікевічу

7.Сац[ыяльна]-эканаміч[най] -Успенскаму і Жылуновічу

Арганізацыю тэрміналагічных камісій было даручана Прэзідыуму ІБК, а біяграфічнай –Дыла [17]

25 ліпеня 1924 года Цэнтральны выканаўчы камітэт і Савет Народных Камісараў БССР зацвердзілі новае палажэнне аб Інстытуце беларускай культуры, згодна з якім Інстытут аб’яўляўся вышэйшай дзяржаўнай навуковай установай у Беларусі, які ўваходзіў у склад Народнага камісарыята асветы БССР.

8 кастрычніка 1924 года намеснік Наркама асветы БССР А.В.Баліцкі на пасяджэнні Савета Народных Камісараў БССР адзначыў:

“...С тех пор (з дня адкрыцця ІБК –Э.І.) прошло уже три года. Вместо скромной научно-терминологической комиссии Институт белорусской культуры разворачивается в постоянно действующее научное учреждение с тенденцией постепенного превращения в Белорусскую Академию наук”[18]

У той жа дзень – 8 кастрычніка 1924 года Савет Народных Камісараў БССР пастанавіў:

”3. Прапанаваць Народнаму камісарыяту асветы ў звязку з новымі заданнямі Інстытута Беларускае Культуры рэарганізаваць яго ў пастаянную вышэйшую навукова-даследчую па тыпу Акадэміі навук установу, якая павінна заняцца сістэматычнай і плянавай апрацоўкай пытанняў навукі і культуры, датычных БССР[19]

У сваім выступленні на 3-й сесіі Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта БССР VI склікання рэктар БДУ прафесар У.І.Пічэта падкрэсліў:

“...и пусть через некоторое время Инст. бел культуры станет действительно Всебелорусской Академией наук. Я говорю: Всебелорусская Академия наук, потому что я хорошо знаю и сознаю, что там, в закордонной Белоруссии, белорусские учёные будут также идти к этой Академии наук, как к источнику света и просвещения.

Пусть же развивается Институт белорусской культуры и пусть скоро, благодаря деятельности молодых работников, евреев и белорусов, он станет пролетарским храмом науки, действительно Всебелорусской Академией наук”[20]

4 лютага 1926 года адбылося закрытае пасяджэнне бюро ЦК КП(б)Б. На ім быў заслухан даклад Камісіі па інтэлігенцыі (т.Радус-Зенькевіч). Было прынята пастанаўленне. Па пункту 18 было запісана:

“а) ИБК выделить из состава Наркомпроса, связать непосредственно с Совнаркомом (по аналогии с Академией наук)”[21]

Ужо праз тыдзень – 12 лютага 1926 года Цэнтральны Выканаўчы Камітэт і Савет Народных Камісараў БССР прыняў пастанову “Аб рэарганізацыі Інстытута Беларускае Культуры”.

У першым пункце гэтай пастановы адзначалася:

“1. Вылучыць Інстытут беларускае культуры са складу Народнага Камісарыята Асветы, стварыўшы яго, як самастойную ўстанову, якая састаіць непасрэдна пры Савеце Народных Камісараў”[22]

У фондах Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь захоўваецца цікавы і арыгінальны дакумент. Гаворка ідзе аб інфармацыі Інстытута беларускай культуры ў Нацыянальную камісію ЦВК БССР аб дзейнасці і недахопах у працы ад 12 верасня 1926 года за подпісамі старшыні Інбелкульта У.Ігнатоўскага і члена прэзідыума ІБК М.Бялугі. У апошнім абзацы гэтай інфармацыі адзначаецца:

“У бліжэйшай будучыні Інбелкульт мае пераўтварыцца ў Беларускаю Акадэмію навук (гл. Пастанову СНК ад ліпеня б[ягучага] г.). У даны момант адбываюцца дыскусіі на тэму аб варунках і формах, а таксама і аб магчымым тэрміне гэткага ператварэння. Згодна плана на 1926/27 г. адзінаццаць штатных працаўнікоў ІБК маюць прыступіць да навукова-даследчай работы па новых прынцыпах. Група гэтых працаўнікоў, па мыслі Прэзідыума, павінна з’явіцца першай ячэйкай будучай Акадэміі”[23]

31 снежня 1926 года калегія аддзела прапаганды і агітацыі ЦК КП(б)Б прыняла рэзалюцыю па дакладу Інстытута беларускай культуры. У ёй падкрэслівалася:

“4. Устанавіць больш сціслую сувязь з вышэйшымі навучальнымі ўстановамі, а таксама з Акадэміяй навук СССР і Украіны. Лічыць неабходным паездку ў паказаныя акадэміі тав.Ігнатоўскага”[24]

У снежні 1926 года ў спрэчках па дакладу фракцыі Інбелкульта адказны супрацоўнік ЦК кампартыі Беларусі Абрамчук акцэнтаваў увагу на наступныя моманты:

“Перспектыва для пабудавання Акадэміі павінна быць за счот навуковых сіл ІБК і праходзіць праз некалькі год, але неабходна мець на ўвазе тое, што акадэмія можа існаваць толькі тады, калі яна будзе звязана з шырокімі коламі насельніцтва....Работу Інбелкульта неабходна ўзгадняць з работай с/г акадэміі»[25]

У пратаколе закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б аб Акадэміі навук БССР ад 15 студзеня 1927 года за подпісам сакратара ЦК КП(б)Б Галадзеда адзначалася:

“Слушали: Об Академии наук БССР (т.Игнатовский)

Постановили: 1. Считать в данный момент несвоевременным переконструирование Инбелкульта в Академию наук» [26]

Выступаючы на VIII Усебеларускім з’ездзе Саветаў 11 красавіка 1927 года, правадзейны член ІБК У.І.Пічэта прапанаваў арганізаваць у Беларусі самастойную Акадэмію навук. У сваім выступленні ён адзначыў:

“Дазвольце яшчэ раз звярнуць вашу ўвагу вось на што: у сучасны момант у г.Менску і на ўсёй тэрыторыі БССР шмат усякіх навуковых устаноў, у іх вядзецца вялікая навуковая праца. Працы нашых учоных друкуюцца ў розных выданнях, як беларускіх, украінскіх, расійскіх, так і ў замежных – нямецкіх і французскіх. І мне здаецца, што ў сучасны момант на Беларусі ёсць шмат такіх выдатных вучоных, якія маглі б усе свае сілы аддаць на тое, каб заняцца навукаю, каб развіваць навуку на Беларусі. Трэба каб НК Асьветы з аднаго боку, і Беларускі ўрад – з другога, падумалі аб тым, каб тут, на Беларусі адчыніць Беларускую Акадэмію Навук. Гэта акадэмія стане цэнтрам, вакол якога будуць аб’яднаны ўсе вучоныя Беларусі, у зьвязку з чым навуковы рух пойдзе хуткімі тэмпамі і ў бліжэйшыя гады беларускія вучоныя дадуць шмат усякіх навуковых прац. Адчыненне Беларускай Акадэміі Навук з’яўляецца бліжэйшай з наступных задач НК Асьветы, гэта з’яўляецца неабходным момантам у развіцці нацыянальнай культуры Беларусі”[27]

Выключную каштоўнасць мае дакладная запіска ЦК КП(б)Б у ЦК ВКП(б) “Да пытання аб перайменаванні Інстытута беларускай культуры” ад 8 кастрычніка 1927 года за подпісам першага сакратара ЦК Кампартыі Беларусі В.Г.Кнорына. У ёй ёсць такія радкі:

“Вопрос о преобразовании ИБК в БАН возник в начале лета 1926 года. Когда ЦИК Союза 4 июня 1926 года выносил резолюцию по докладу правительства Белоруссии, то он в этой резолюции, признав большое значение ИБК в разработке вопросов белорусской культуры, отметил, что ИБК в своём дальнейшем развитии должен стать Белорусской академией наук...

В декабре 1926 года доклад фракции ИБК был заслушан на заседании Бюро ЦК КПБ. В своём постановлении Бюро ЦК КПБ признало необходимым уменьшить культурно-общественную сторону работы Инбелкульта и придать этой работе более академическое направление, взять курс на реорганизацию ИБК в БАН, о последней поставить доклад на Бюро ЦК отдельно.

Через 2 недели (в январе 1927 г.) этот вопрос был рассмотрен на заседании Бюро ЦК, на котором постановлено: “Взять курс на создание АН в БССР путём развития и углубления научной работы в ИБК...”

Что касается переименования ИБК в БАН, то Бюро ЦК КПБ считает необходимым произвести это переименование в связи с празднованием десятилетия Октябрьской Революции. Этот момент политически является очень подходящим для переименования...

Переименование ИБК в БАН будет иметь политическое значение для усиления нашего влияния в Западной Белоруссии и Польше...

Название АН действительно будет соответствовать подлинному названию Инбелкульта..

Все эти мотивы и целый ряд второстепенных соображений делают необходимым и своевременное переименование ИБК в Белорусскую Академию Наук ко времени празднования десятилетия Октябрьской революции”[28]

27 кастрычніка 1927 года Палітбюро ЦК ВКП(б) на сваім пасяджэнні, на якім прысутнічалі члены ПБ ВКП(б) Варашылаў, Калінін, Молатаў, Рыкаў, Сталін, Томскі і кандыдат у члены ПБ Мікаян, слухала пытанне: 15. О переименовании Института белорусской культуры в Белорусскую академию наук (т.т.Кнорын, Галадзед, Игнатоўскі).

За подпісам сакратара ЦК І.Сталіна пастанавілі: Отложить.[29]

У фондах гэтага ж архіва захоўваецца вельмі каштоўны дакумент: пратакол № 46 пасяджэння Палітбюро ЦК ВКП(б) аб перайменаванні Інстытута беларускай культуры ў Беларускую акадэмію навук ад 11 кастрычніка 1928 года. Прывядзем фрагмент гэтага дакумента:

“Присутствовали: члены ПБ ЦК ВКП: т.т.Калинин, Молотов, Рыков, Сталин.

Канд. в члены ПБ т.т.Каганович, Микоян...

Решения Политбюро от 8.10. 28 г.

Слушали: 21. Просьбу ЦК Белоруссии о переименовании Института белорусской культуры в Академию наук.

Постановили: 21. Удовлетворить.

Секретарь ЦК

И. Сталин” [30]

12 кастрычніка 1928 года адбылося пасяджэнне Бюро ЦК КП(б)Б, якое заслухала паведамленне першага сакратара ЦК Кампартыі Беларусі В.Г.Кнорына. Затым члены Бюро ЦК пастанавілі:

“1. Прыняць да ведама пастанову ЦК ВКП(б) аб задавальненні хадайніцтва Бюро ЦК КП(б)Б аб перайменаванні ІБК у БАН” [31]

І, нарэшце, 1928 года 13 кастрычніка 1928 года за подпісамі Старшыні ЦВК БССР А.Чарвякова, старшыні Саўнаркома БССР М.Галадзеда і сакратара ЦВК БССР А.Хацкевіча была прынята пастанова Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта і Савета Народных Камісараў БССР “Пра рэарганізацыю Інстытута беларускай культуры ў Беларускаю акадэмію навук”. У ёй былі такія радкі:

“...Цэнтральны выканаўчы камітэт і Савет Народных Камісараў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі пастанаўляюць:

1. Рэарганізаваць Інстытут беларускай культуры ў Беларускаю акадэмію навук.

2. Рэарганізацыю скончыць да першага студзеня 1929 г. (да дзесяцігадовага юбілею стварэння БССР).

3. Для рэарганізацыі Інстытута беларускай культуры ў Беларускаю акадэмію навук утварыць урадавую камісію ў складзе тт. Хацкевіча (старшыня), Ігнатоўскага, Баліцкага, Некрашэвіча і Аршанскага, якой даручыць да 15 лістапада 1928 г. унесці ў Савет Народных камісараў на зацвярджэнне сталы склад Прэзідыума і асабовы склад правадзейных сленаў Беларускай акадэміі навук, а таксама тэа змены ў статут акадэміі, якія патрэбны і вынікаюць з гэтай пастановы” [32]

Урачыстае адкрыццё Беларускай акадэміі навук адбылося ў Мінску 1 студзеня 1929 года. На дзень адкрыцця штат БАН складаў толькі 128 чалавек, з іх 87 навуковых супрацоўнікаў. Аднак з самага пачатку Беларуска акадэмія навук стала вядучым навуковым цэнтрам, які моцна ўплываў на эканамічнае, тэхналагічнае, сацыяльнае і культурнае развіццё Беларусі.

Першы старшыня Інбелкульта С.М.Некрашэвіч стаў першым віцэ-прэзідэнтам Беларускай акадэміі навук (БАН).

Другі старшыня ІБК У.М.Ігнатоўскі быў прызначаны прэзідэнтам БАН.

Супрацоўнік Навукова-тэміналагічнай камісіі Наркамасветы і літаратурнай камісіі Інбелкульта па збіранню вуснай народнай творчасці Якуб Колас стане членам Прэзідыума і віцэ-прэзідэнтам БАН.

Адзін са стваральнікаў Інбелкульта, член камісіі па яго арганізацыі, правадзейны член Інбелкульта Янка Купала стане адным з першых акадэмікаў БАН.

Адзін з актывістаў мясцовых краязнаўчых арганізацый Інбелкульта В.Ф.Купрэвіч больш 17 гадоў (1952-1969) быў прэзідэнтам АН БССР.

Былы сакратар прыродазнаўчай секцыі Інбелкульта і член Цэнтральнага бюро краязнаўства Кандрат Крапіва стаў акадэмікам і віцэ-прэзідэнтам АН БССР.

Адзін з аўтараў статута ІБК, правадзейны член Інбелкульта, першы рэктар БДУ, адзін з самых актыўных ініцыятараў стварэння Беларускай акадэміі навук У.І.Пічэта быў выбраны акадэмікам БАН, а пазней – акадэмікам АН СССР (адзіны з правадзейных членаў Інбелкульта-Э.І).

Былы актывіст супрацоўнік ІБК Міхась Ганчарык стаў членам-карэспандэнтам АН БССР, дырэктарам Інстытута эксперыментальнай батанікі.

Буйным савецкім вучоным у галіне медыцыны, членам-карэспандэнтам Акадэміі медыцынскіх навук СССР быў Захар Магілёўчык – былы актывіст краязнаўчага руху у Беларусі і ўдзельнік этнаграфічных экспедыцый, арганізаваных Інбелкультам.

Безумоўна, што паспяховай рабоце Інбелкульта ва многім садзейнічала палітыка беларусізацыі, якую праводзіла ў той час кіраўніцтва БССР.

Такім чынам, за 6-7 год Інстытут беларускай культуры паспяхова прайшоў складаны і цяжкі шлях, у выніку якога была створана Беларуская акадэмія навук, якая потым называлася Акадэміяй навук БССР, а сёння – Нацыянальнай акадэміяй навук Беларусі. Гэта плённы вынік сумесных намаганняў навуковай грамадскасці БССР і ЦК КП(б)Б, ЦВК і СНК БССР.

Сёння само існаванне і дзейнасць НАН Беларусі - гонар нашай рэспублікі, усяго беларускага народа.

- 1.Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. У 6 т. Т.3. – Мн., 1996.С.490.
2. Інстытут беларускай культуры - Мн., 1993. С.2 (анатацыя).
- 3.Інстытут беларускай культуры. 1922-1928: дакументы і матэрыялы /В.У.Скалабан, М.У.Токараў- Мінск, 2011.С.11.
4. Шаўчук І., Карзенка Г. Інстытут беларускай культуры: арганізацыйнае станаўленне і развіццё//Навука і інновачыі. 2012.№ 2. С.54.
- 5.Савецкая Беларусь. 1921. 25 студзеня.
- 6.НА РБ. Ф.42. Воп.1. Спр.107. Л.82-84 адв.
7. Няміга Г.Інстытут беларускай культуры – Беларуская Акадэмія навук – Акадэмія навук Беларускай ССР. – Мюнхен, 1957. – 162 с.
8. «Асьвета» - 1924.-№ 2. С.131.
- 9 -Інстытут беларускай культуры - Мн., 1993. – С.6-32.
10. ДАРФ.Ф.А-2307. Воп.3. Спр.153.Л.89-89 адв.
11. Шаўчук І., Карзенка Г. Інстытут беларускай культуры: арганізацыйнае станаўленне і развіццё //Навука і інновачыі. 2012. № 2.С.54.
12. Інстытут беларускай культуры.- Мінск, 1993. С.9.
- 13 НА РБ. Ф.42. Воп.1.Спр.100. Л.28.
14. Адраджэнне. Літаратурна-навуковы веснік Інстытута беларускае культуры. Мн. 1922. Сш.1.С.283.
15. Наш край. 1928. № 12. С.6
- 16.Суднік М.Р.Беларускае мовазнаўства на сучасным этапе//Навука БССР за 50 год.- Мінск, 1968.С.95.
- 17.НА РБ. Ф.42.вop.1.Спр.535. Л.16.
- 18.НА РБ. Ф.7. Воп.1. Спр.47. Л. 82-87.
19. НА РБ. Ф.7. Воп.1. Спр.47.Л.1,5-6.
- 20 Інстытут беларускай культуры. 1922-1928: дакументы і матэрыялы.С.80.
21. НА РБ.Ф.4п. Воп.1. Спр.3077. Л.8-9. .
22. Збор законаў БССР 1926. № 29. Арт. 189.
23. НА РБ. Ф.701. Воп.1. Спр.17. Л.91-92. .
24. НА РБ. Ф.4п.Воп. 1.Спр. 2538.Л.253-254.
25. НА РБ. Ф.4п.Воп. 1.Спр. 2538.Л. 265-267.
26. НА РБ. Ф.15п. Воп.28. Спр.22.Л.218.
27. Восьмы Усебеларускі з'езд Саветаў рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў (стэнаграфічная справаздача)- Менск, 1927.С.266-267.
28. Архіў Прэзідэнта Расійскай Федэрацыі. Ф.3. Воп.33. Спр.174. Л.2-5 ; НА РБ. Ф.4п. Воп.1. Спр.3034. Л.332-335.
29. Расійскі дзяржаўны архіў сацыяльна-палітычнай гісторыі(РДАСПГ). Ф.17. воп.3. Спр.657. Л.4.
30. РДАСПГ. Ф.17. Воп.3. Спр.708. Л.3.
31. НА РБ. Ф.4п.Воп.1.Спр.3754. Л.1.
32. Збор законаў і загадаў рабоча-сялянскага ўрада Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. 1928.№ 32. Арт.302.

Эмануіл Рыгоравіч Іофе, прафесар БДПУ імя М.Танка. доктар гістарычных навук
220005, г.Мінск, пр.Незалежнасці,39-90. Т.2-84-83 (х.) e-mail: mach1939@mail.ru-
Рэзюме

На основе детального изучения фондов Национального архива Республики Беларусь, Архива Президента Российской Федерации, Государственного архива Российской Федерации, Российского государственного архива социально-политической истории, периодической печати БССР и СССР 1920-х 1990-х годов, литературы по данной проблеме, изданной за рубежом, сборников документов и материалов 1921-2011 годов, интервью автора этих строк с действительными членами, членами-корреспондентами и сотрудниками Института белорусской культуры, других разнообразных источников в данной статье воссоздаются малоизвестные страницы сложного процесса истории Института белорусской культуры и преобразования Белорусскую академию наук, который начался в начале 1921 года и закончился 1 января 1929 года торжественным открытием БАН.

Выбор темы статьи обусловлен тем, что несмотря на ряд опубликованных материалов по данной проблеме, в том числе и автора этих строк, начиная с 1972 года, до недавнего времени, то есть до выхода данной статьи, существовало немало малоизвестных страниц истории Института и истории белорусской культуры.

В частности, более объективно и убедительно раскрыта роль первого ректора Белорусского государственного университета профессора и одного из первых белорусских академиков В.И.Пичеты в качестве одного из авторов Устава Института белорусской и одного из инициаторов создания Белорусской академии наук на базе Инбелкульта, первого и второго председателя Института белорусской культуры С.М.Некрашевича и В.М.Игнатовского, наркома просвещения БССР А.И.Балицкого в процессе создания и деятельности Инбелкульта и преобразования его в Белорусскую академию наук.

В результате в данной статье по сравнению с предыдущими публикациями более чётко, логично, последовательно и объективно с показом преодоления объективных и субъективных трудностей раскрыт сложный процесс преобразования ИБК в БАН в 1921-1928 годах.

Summary

On the basis of a detailed study of the funds of the National Archives of the Republic of Belarus, the Archive of the President of the Russian Federation, the State Archives of the Russian Federation, the Russian State Archives of Socio-Political History, the periodical press of the BSSR and the USSR in the 1920s, literature on this issue published abroad, collections of documents and materials of 1921-2011, interview of the author of these lines with actual members, correspondent members and staff of the Institute of Belarusian Culture, different sources in this article are recreated unknown pages of the complex process of the Institute of History of the Belarusian culture and transform the Belarusian Academy of Sciences, which began in early 1921 and ended on January 1, 1929 the inauguration of BAN. The choice of the topic of the article is due to the fact that despite a number of published materials on this issue, including the author of these lines, since 1972, until recently, that is, before the publication of this article, there were many little-known pages of the history of the Institute and the history of

Belarusian culture .

In particular, the role of the first rector of the Belarusian State University, the professor and one of the first Belarusian academicians, VI Pichety, as one of the authors of the Charter of the Belarusian Institute and one of the initiators of the creation of the Belarusian Academy of Sciences on the basis of Inbelkult, the first and second chairman Institute of Belarusian Culture S. Nekrashevich and V. Ignatovsky, People's Commissar of Education of the BSSR A. Balitsky in the process of creation and activity of Inbelkult and transformation e th to the Belarusian Academy of Sciences.

As a result, in this article, in comparison with previous publications, a complex process of transforming the IBC into the BAN in 1921-1928 is revealed more clearly, logically, consistently and objectively with a display of overcoming objective and subjective difficulties.

Ключевые слова

Институт белорусской культуры, Белорусская академия наук, С.М.Некрасевич, В.М.Игнатовский, Д.Ф.Жилунович, В.И .Пичета, А.И.Балицкий.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ